

Agnieszka Goral

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Polska)
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)

e-mail: a.goral@poczta.umcs.lublin.pl

<https://orcid.org/0000-0003-1622-970X>

Dewerbalne osobowe *nomina subiecti* z formantem słowotwórczym **-нік (-льнік)** w języku białoruskim

Deverbal personal nomina subiecti with the suffix „-nik” („-lnik”) in the Belarusian language

Аддзяляючыя асабовыя номіна subiecti з суфіксам „-нік” („-льнік”) у беларускай мове

Abstract

This article is devoted to the semantic and derivational analysis of masculine deverbal nouns belonging to the category of *nomina subiecti* with the suffix *-nik* (*-lnik*) in the Belarusian language. The notion *nomina subiecti* comprises the designations of people who perform some work or occupation, whether permanent or temporary, with or without material gain. The names analyzed, whose derivational meaning can be defined as „he or she who performs the activity associated with the verb that serves as the derivational basis”, are a collection of 228 Belarusian personal derivatives, taken from Belarusian and Polish dictionaries, lexicographic works in the field of synchronic word-formation of personal names, and the author’s own materials. From the point of view of semantics, this category of derivatives represents vocabulary belonging to the sphere of everyday life, including both designations of professions and performers of temporary or occasional activities, and these names are rooted in the Belarusian language’s derivational system, as they designate the performers of agricultural, industrial and craft activities. The analysis proved that, in Belarusian, the group of personal deverbal *nomina subiecti* with the suffix *-nik* (*-lnik*) is large, yet, at the present stage of development of the language, the formant *nik* (*-lnik*) is practically no longer used to create designations of professions. The relatively small amount of neologisms proves that this formant is less popular than other suffixes, especially foreign ones (cf. *-ant*, *-ist*), and this applies above all to the sphere of politics, mass culture, and sport; when it comes to its structure, the suffix shows connectivity with the native word-formation bases, and the process of derivation is characterized by a considerable degree of regularity.

Keywords: Belarusian derivatives, deverbal nouns, derivational formant, *nomina subiecti*, personal nouns

Abstrakt

Artykuł został poświęcony analizie semantycznej i słowotwórczej dewerbalnych rzeczowników rodzaju męskiego należących do kategorii *nomina subiecti* z formantem słowotwórczym *-нік (-льнік)* w języku białoruskim w ujęciu synchronicznym. Pod pojęciem *nomina subiecti* rozumiane są nazwy osób wykonujących jakąś pracę lub podejmujących jakieś zajęcie, przy czym praca ta może mieć charakter stały bądź tymczasowy, zarobkowy lub niezwiązany z korzyściami materialnymi. Analizowane nazwy, których znaczenie słowotwórcze można ująć w peryfrazie 'ten, kto wykonuje czynność związaną z czasownikiem będącym podstawą słowotwórczą', stanowią zbiór 228 białoruskich derywatów osobowych, zaczerpniętych z białoruskich i polskich słowników, prac leksykograficznych z zakresu słowotwórstwa synchronicznego nazw osobowych oraz materiałów własnych autora. Z punktu widzenia semantyki badana kategoria derywatów reprezentuje słownictwo należące do sfery życia codziennego, obejmujące zarówno nazwy zawodowe, jak i nazwy subiektów czynności tymczasowych i okazjonalnych, przy czym są to nazwy zakorzenione w systemie słowotwórczym języka białoruskiego, oznaczające wykonawców czynności rolniczych, przemysłowych, rzemieślniczych. Przeprowadzona analiza dowiodła, że w języku białoruskim grupa osobowych dewerbalnych *nomina subiecti* z sufiksem *-нік (-льнік)* stanowi zbiór liczny, jednak na obecnym etapie rozwoju języka formant *-нік (-льнік)* praktycznie nie tworzy nazw zawodowych. Stosunkowo niewielki zbiór neologizmów dowodzi, że przegrywa on w rywalizacji z innymi sufiksami, zwłaszcza obcymi (por. *-ант, -іст*), a dotyczy to przede wszystkim polityki, kultury masowej, sportu. Z kolei ze względu na budowę badany sufiks wykazuje łączliwość z rodzimymi podstawami słowotwórczymi, a proces derywacji cechuje znaczny stopień regularności.

Słowa kluczowe: słowotwórstwo białoruskie, rzeczowniki dewerbalne, formanty słowotwórcze, *nomina subiecti*, nazwy osobowe

Анатацыя

Артыкул прысвечаны семантычнаму і словаўтваральнаму аналізу аддзяяслоўных назоўнікаў мужчынскага роду з суфіксам *-нік (-льнік)*, якія ў беларускай мове належаць да катэгорыі *nomina subiecti*. Пад тэрмінам *nomina subiecti* аўтар разумее назвы асоб, якія выконваюць сталую або часовую працу, звязаную з матэрыяльнымі або нематэрыяльнымі выгадамі. Назоўнікі са значэннем 'той, хто выконвае дзеянне паводле словаўтваральнага дзеяслова' складаюць групу 228 намінацый, выбраных з беларускіх слоўнікаў, лексікаграфічных публікацый у галіне мовазнаўства, а таксама матэрыялаў аўтара. З семантычнага пункту гледжання даследавання назвы адносяцца да розных сфер дзейнасці з галіны прамысловасці, сельскай гаспадаркі, эканомікі, адукацыі, культуры, рэлігіі, сферы паўсядзённага жыцця. Аналіз паказаў, што ў лексічным корпусе беларускай мовы аддзяяслоўныя назоўнікі з суфіксам *-нік (-льнік)* утвараюць значную групу, аднак на сучасным этапе развіцця мовы суфікс *-нік (-льнік)* практычна не ўтварае новых намінацый паводле прафесіі. Адносна невялікая колькасць неалагізмаў сведчыць пра тое, што фармант прайграе ў канкурэнцыі з іншымі суфіксамі, асабліва іншамоўнага паходжання (напр.: *-ант, -іст*), і гэта тычыцца ў першую чаргу сферы палітыкі, масавай культуры, спорту. Як

вынікае з аналізу, у беларускай мове суфікс *-нік* (*-льнік*) спалучаецца з асновамі славянскага паходжання, а працэс дэрывацыі характарызуе значная ступень рэгулярнасці.

Ключавыя словы: беларускае словаўтварэнне, аддзяслёўныя назоўнікі, словаўтваральныя суфіксы, *nomina subiecti*, асабовыя назвы

Celem artykułu jest analiza semantyczna i słowotwórcza dewerbalnych rzeczowników z formantem słowotwórczym *-нік* (*-льнік*) we współczesnym języku białoruskim. Zebrany korpus leksykalny obejmuje nazwy osób rodzaju męskiego należące do kategorii wykonawców czynności (*nomina subiecti*). Pod pojęciem *nomina subiecti* rozumiane są nazwy osób wykonujących jakąś pracę lub podejmujących jakieś zajęcie, przy czym praca może mieć charakter stały (por. *кіраўнік*, *махальнік*, *працаўнік*, *размеркавальнік*, *зрыўнік*) bądź tymczasowy (por. *карыстальнік*, *наведвальнік*, *наглядальнік*, *наладжвальнік*, *наведамляльнік*, *пазычальнік* pot.), zarobkowy (por. *будаўнік*, *вальцавальнік*, *працаўнік*, *разнік*, *распаўсюднік*) lub niezwiązany z korzyściami materialnymi (por. *адпраўнік*, *карыстальнік*, *наведвальнік*, *наглядальнік*, *назіральнік*). Analizowane nazwy można ująć w peryfrazie ‘ten, kto wykonuje czynność związaną z czasownikiem będącym podstawą słowotwórczą’¹. Ograniczenie zakresu znaczeniowego kategorii osobowych *nomina subiecti* do nazw agentywnych pozwoliło wyłączyć z analizy nazwy atrybtywne, por. *адмоўнік* ‘ten, kto uchyla się (od obowiązku służby wojskowej)’, *бабнік* ‘babiarcz, kobiecierz’, *блукальнік* ‘ten, kto ma w zwyczaju waleśać się, błąkać się’, *гуляльнік* ‘hulaka’, *жартаўнік* ‘żartowniś, kpiarz’.

Łącznie badaniu poddano 228 derywatów osobowych, które wyekscerpowano z wydanych na Białorusi i w Polsce słowników języka białoruskiego (Krapiva, 1977–1984; Bułyka, 1999, 2005; Ułasiewicz, Dauhulewicz, 2009; Kaurus, 2013; Bartoszewicz, Komendacka, 1988), białoruskich oraz polskich prac leksykograficznych z zakresu słowotwórstwa synchronicznego nazw osobowych (białoruskie: Chackiewicz, 1956; Waranowicz, 1997, 2005; Łukaszaniec, 2001, 2009, 2013; Rusak, 2002, 2003a, 2003b; Siegień, 2007; Maczaława, 2013; polskie: Witkowski, 1955; Borowiec, 2009; Chomko, 2007; Goral, 2013a, 2013b i in.) oraz materiałów własnych autora, ponadto w analizie uwzględniono wyniki badań z zakresu słowotwórstwa nazw osobowych języków wschodniosłowiańskich lingwistów rosyjskich (Maksimow, 1975; Bielousowa, 1981; Akopian, 1990; Władimirowa, 1991; Achmatjanowa, 2000; Jakowlewa, 2010).

Formant słowotwórczy (FS) *-нік* (*-льнік*) należy do najbardziej produktywnych w językach wschodniosłowiańskich, co potwierdzają badania zarówno językoznawców polskich (por. Smułkowa, 1992; Waszakowa, 1994; Kaliszan, 2000; Sajewicz,

¹ Szerzej o terminie *nomina subiecti* oraz jego synonimach piszę w monografii *Derywacja sufiksalna...* (Goral, 2013, s. 19–20).

2002; Chomko, 2007; Borowiec, 2009; Goral 2013a, 2013b), jak i białoruskich (por. Waranowicz, 1997, 2005; Łukaszaniec, 2001, 2009, 2013; Rusak, 2002, 2003a, 2003b; Siegień, 2007; Maczaława, 2013). Według Łarisy Władimirowej w języku prasłowiańskim za pomocą FS *-ník* były tworzone wyłącznie nazwy osobowe, dopiero później urabiał on także rzeczowniki nieosobowe: nazwy urzędzeń i narzędzi (Władimirowa, 1991, s. 50). Jak podaje Alena Maczaława (2013, s. 15–16), w XX w. na bazie sufiksu *-ník* powstał FS *-льнік*, wykorzystywany w nazwach wykonawców czynności, które – według Gienadija Artemionka (1988, s. 16) – „з этымалагічнага пункту гледжання з’яўляюцца словаўтваральнымі калькамі рускіх намінацый з суфіксам «-гель»”.

W badaniach Maczaławej (2013, s. 24) derywaty osobowe z FS *-ník* (*-льнік*) stanowią 17,1% i znajdują się na trzeciej pozycji pod względem liczebności w kategorii nazw subiektów czynności, zaraz po sufiksach *-чык // -шчык, -льшчык* (30%) oraz *-іст // -ыст* (22,1%). Wysoką produktywność FS *-ník* (*-льнік*) w słowotwórstwie nazw osobowych (zwłaszcza neologizmów) potwierdzają badania Waleryja Waranowicza, który stwierdza, że „найбольш прадуктыўным суфіксам пры ўтварэнні неалагізмаў у апошні час з’яўляецца суфікс «-нік». Наватвораў з гэтым суфіксам намі зафіксавана найбольш як пры аддзеяслоўным, так і пры адсубстантыўным утварэнні (адпаведна 69 і 27)” (2000, s. 50). Zjawisko ekspansji formantu odnotowali także autorzy słowników, włączając do korpusu leksykalnego m.in. takie nowo powstałe derywaty, jak *адведнік* neol. ‘ten, kto (kogoś) odwiedza’, *адпачнік* neol. ‘ten, kto odpoczywa’, *выкладнік* neol. ‘ten, kto (coś) wyklada, układowca’, *выплатнік* neol. ‘ten, kto coś wypłaca’, *наведвальнік* neol. ‘ten, kto odwiedza (kogoś)’, *распаўсюджвальнік* neol. ‘ten, kto rozpowszechnia (coś), kolporter’ (por. Kaurus, 2013, s. 24; Waranowicz, 2005, s. 53).

W języku białoruskim za pomocą FS *-ník* (*-льнік*) tworzone są zarówno nazwy osobowe (por. dewerbalne: *адведнік* ‘odwiedzający’, *адпраўнік* ‘nadawca’, *атрымальнік* ‘odbiorca’, *заснавальнік* ‘założyciel, fundator’, *шукальнік* ‘poszukiwacz, odkrywca’; desubstantywyne: *дачнік* ‘działkowicz, letnik’, *мечнік* hist. ‘ten, kto nosił miecz’, *шабельнік* hist. ‘ten, kto wyrabiał szable, płatnerz’, *школьнік* ‘uczeń’), jak i nieosobowe (por. *грэйнік* ‘grzejnik’, *дашчанік* ‘budowla lub łódka z desek’, *жабнік* ‘naczynie do hodowli żab (w laboratorium)’, *карчавальнік* ‘urządzenie do rozdrabniania karp krzewów’, *паглыбнік* ‘urządzenie do pogłębienia lub wykopu (rowu, dołu)’, *награвальнік* ‘grzejnik’, *падагравальнік* ‘podgrzewacz (wody)’, *палубнік* ‘grube płyty lub deski do budowy pokładu statku’, *прайгравальнік* ‘magnetofon z funkcją przegrywania’, *трэбнік* ‘księga rytuałów’), przy tym podstawami słowotwórczymi formacji z omawianym sufiksem mogą być rzeczowniki (por. *бяседнік* ‘uczestnik przyjęcia, biesiady’ ≤ *бяседа*, *газетнік* ‘sprzedawca gazet’ ≤ *газета*, *лірнік* ‘ten, kto gra na lirze’ ≤ *ліра*, *эстраднік* ‘ten, kto występuje na estradzie’ ≤ *эстрада*), czasowniki (por. *абклеінік* ‘ten, kto okleja (coś)’, *будаўнік* ‘budowlaniec’, *ваёўнік* ‘wojak’, *прад’яўнік* ‘okaziciel’, *працаўнік* ‘pracownik’; *выкрывальнік* ‘wykrywca’, *вылічальнік* ‘księgowy’, *вырабляльнік* ‘wytwórca’, *капальнік* ‘ten, kto wykopuje (ziemniaki)’), przysłówki (por. *заўсёднік* pot. ‘ten, kto jest stałym bywalcem (gdzieś)’ ≤ *заўсёды*), a nawet związki wyrazowe (por. wyrażenia zaimkowe: *наморднік* ‘раменная сетка, якая надзяваецца на

морду сабак або іншых жывёл', *налобнік* 'тоє, што завязваецца на галаву (на ілбе) для падтрымкі валасоў у час работы').

W języku białoruskim dewerbalne derywaty osobowe z FS *-нік (-льнік)* stanowią grupę zróżnicowaną z punktu widzenia semantyki i reprezentują zarówno nazwy zawodowe, jak i zwyczajowe (por. Artiemienok, 1988; Akopian, 1990; Gorbaczik, 1993; Waranowicz, 1997, 2005; Łukaszaniec, 2014). W zbiorze *nomina subiecti* największą grupę stanowią nazwy osób ze względu na pełnione funkcje i usługi wykonywane w celach zarobkowych lub dla uzyskania różnego rodzaju korzyści niematerialnych, por. *кіраўнік* 'kierownik', *махальнік* 'sygnalista (na lotnisku)', *працаўнік* 'pracownik', *размеркавальнік* 'ten, kto kieruje do pracy zgodnie z rejonizacją', *разнік* 'masarz', *распаўсюднік* 'kolporter', *спаведнік*² 'spowiednik', *транспартнік*³ 'transportowiec, logistyk', *узрыўнік* 'saper', *вальцавальнік* 'walcownik', *вешальнік* arch. 'egzekutor', *выкрывальнік* 'wykrywca', *вылічальнік* 'księgowy', *вырабляльнік* 'wytwórca', a także *заклінальнік*, *калібрвальнік*, *ператваральнік*, *распаўсюджвальнік*, *распрацаўнік*, *спавядальнік*, *сумяшчальнік*, *узнаўляльнік*, *укладальнік*, *укрывальнік*, *фрахтавальнік*. Ten różnorodny semantycznie zbiór derywatów obejmuje także nazwy reprezentujące takie dziedziny życia człowieka, jak kultura, nauka i sztuka (por. *абследавальнік* 'badacz', *адкрывальнік* 'odkrywca', *апавядальнік* 'narrator, przewodnik', *апавяшчальнік* teatr. arch. 'zapowiadacz', *анісальнік* książk. 'narrator', *асвятляльнік* teatr. 'ten, kto oświetla (scenę)', *асэнсавальнік* 'ten, kto opisuje, tłumaczy (historię)', *выпрабавальнік* 'eksperymentator', *выступальнік* neol. 'artysta', *даследнік* neol. 'badacz', *перакладнік*⁴ neol. 'przekładowca, tłumacz', *тваральнік* 'twórca', *тлумачальнік* 'tłumacz'), introligatorstwo i sfera wydawnicza (por. *афармляльнік*, *друкавальнік* neol., *кадзіравальнік*, *складальнік*), ochroniarstwo i dozór (por. *ахавальнік*, *ахоўнік*, *вартаўнік*, *хавальнік*), sport (por. *кідальнік*, *разыгрывальнік*, *ратавальнік*, *штурхальнік*), rolnictwo (por. *збіральнік* 'zbieracz (plonów)', *капальнік* 'ten, kto wykopuje (ziemiaki)', *раскідвальнік* 'ten, kto rozrzuca lub sieje (ziarno)', *сартавальнік* 'sortowacz (jabłek)'), przemysł budowlany i remontowy (por. *абклеінік* 'ten, kto okleja (coś)', *будаўнік* 'budowlaniec', *рамонтнік*⁵ 'remontowiec'), rzemiosło (por. *лудзільнік* 'emalier', *скрабнік* 'cieśla', *цыклявальнік* 'cykliniarz'), architektura (por. *азеляняльнік* 'projektant krajobrazu', *праектавальнік* 'projektant'), przemysł ciężki (por. *абагачальнік* techn. 'ten, kto wzbogaca (metale)', *гартавальнік* 'hartownik', *літавальнік* arch. 'spawacz') oraz edukacja i kształcenie (por. *выкладнік*⁶ pot. neol. 'wykładowca', *вывучальнік* 'uczeń'), rękodzieło (por. *стругальнік* 'rzeźbiarz'), sektor ubezpieczeniowy (por. *страхавальнік* 'ubezpieczyciel').

² Możliwa także motywacja odrzeczownikowa (*споведзь* ≥ *спаведнік*).

³ Możliwa także motywacja odrzeczownikowa (*транспарт* ≥ *транспартнік*).

⁴ Możliwa także motywacja odrzeczownikowa (*пераклад* ≥ *перакладнік* neol.).

⁵ Możliwa także motywacja odrzeczownikowa (*рамонт* ≥ *рамонтнік*).

⁶ Możliwa także motywacja odrzeczownikowa (*выклад* ≥ *выкладнік* pot. neol.)

Z kolei do zwyczajowych *nomina subiecti* należy zaliczyć derywaty określające osoby z punktu widzenia czynności tymczasowych, krótkotrwałych, okazjonalnych, wykonywanych nie w sposób zarobkowy. Do nazw zwyczajowych należą zarówno derywaty z FS -*нік* (por. *адпраўнік* 'nadawca', *адыходнік* 'ten kto na jakiś czas opuszcza swoje miejsce zamieszkania w celach zarobkowych', *вандроўнік* 'wędrowiec, kołędnik', *ваёўнік* 'wojak', *ваяўнік* arch. 'wojak', *выбарнік*⁷ neol. 'wyborca', *вынаходнік* 'wynalazca', *выплатнік* neol. 'płatnik', *заяўнік* 'ten, kto ogłasza (coś)', *каляднік* 'kołędnik', *нападнік*⁸ 'agresor', *паддробнік* 'falszercz', *прад'яўнік* 'okaziciel'), jak i FS -*льнік* (por. *аглядальнік* 'widz', *адведвальнік* neol. 'odwiedzający', *адпачывальнік* neol. 'letnik', *выкрадальнік* 'złodziej', *наймальнік* 'najemca', a także *вышукальнік*, *вязальнік*, *давальнік* neol., *глушыльнік*, *захавальнік*, *заяўляльнік*, *здзяйсняльнік*, *карыстальнік*, *наведвальнік*, *наглядальнік*, *назіральнік*, *наладжвальнік*, *наведамляльнік*, *пазычальнік* pot., *патрабавальнік*, *разведвальнік*, *распавядальнік*, *суправаджальнік*, *утаймавальнік*, *чакальнік*, *чытальнік*).

W zebranym korpusie leksykalnym przeważającą większość stanowią wyrazy nie-nacechowane stylistycznie, odnotowano jedynie kilka neologizmów (por. *адведвальнік* neol. 'odwiedzający', *адведнік* neol. 'odwiedzający', *адпачнік* neol. 'ten, kto wypoczywa (w sanatorium), kuracjusz', *адпачывальнік* neol. 'letnik', *выбарнік* neol. 'wyborca', *выплатнік* neol. 'płatnik', *давальнік* neol. *друкавальнік* neol. 'drukacz', *фехтавальнік* neol. 'szermierz'), archaizm (por. *літавальнік* arch. 'spawacz') oraz rzeczownik potoczny (por. *пазычальнік* pot.). Za neologizmy uznawane są derywaty z FS -*ннік*, por. *адпачыннік*⁹ neol. 'ten, kto wypoczywa (nad morzem)', *глядзеннік* neol. 'telewidz', *складаннік* poligr. neol. 'introligator'.

Wysoka produktywność analizowanego FS determinuje jego rywalizację z innymi sufiksami (por. Goral, 2011, s. 83–94). Konkurujące ze sobą pary FS reprezentują następujące typy:

- a) FS -*нік* – FS -*шчык*, por. *адпраўнік* – *адпраўшчык*, *аклейнік* – *аклейшчык*, *апальнік* – *апальшчык*, *бунтаўнік* – *бунтаўшчык*, *выбарнік* neol. – *выбаршчык*, *настройнік* – *настройшчык*, *паліроўнік* – *паліроўшчык*, *скупнік* – *скупшчык*,
- b) FS -*нік* – FS -*чык*, por. *выкладнік* neol. – *выкладчык*, *вознік* – *возчык*, *нагляднік* – *наглядчык*, *падказнік* – *падказчык*, *перавознік* – *перавозчык*,
- c) FS -*льнік* – FS -*льшчык*, por. *вязальнік* – *вязальшчык*, *літавальнік* – *літавальшчык*, *тачальнік* – *тачальшчык*, *шліфавальнік* – *шліфавальшчык*,
- d) FS -*льнік* – FS -*шчык*, por. *вальцавальнік* – *вальцоўшчык*, *праектавальнік* – *праекціроўшчык*, *свідравальнік* – *свідроўшчык*,
- e) FS -*льнік* – FS -*льшчык*, por. *прыбіральнік* – *прыбірльшчык*,
- f) FS -*льнік* – FS -*чык*, por. *аглядальнік* – *аглядчык*.

⁷ Możliwa także motywacja odrzecznikowa (*выбары* ≥ *выбарнік* neol.).

⁸ Możliwa także motywacja odrzecznikowa (*напад* ≥ *нападнік*).

⁹ Możliwa także motywacja odrzecznikowa (*адпачын* arch., *адпачынак* ≥ *адпачыннік* neol.).

Ponadto FS *-нік, -льнік, -ннік, -ельнік* konkurują z FS *-ец* (por. *спажывальнік – спажывець*), FS *-(оў)ца* (por. *вынаходнік – вынаходца, выступальнік neol. – выступоўца neol., нападальнік, нападнік – напadoўца*), FS *-ак* (por. *вознік – вазак*), FS *-ар* (por. *друкавальнік pot. – друкар*), FS *-цель* (por. *выхавальнік – выхавачель*), FS zerowy (por. *адзінота – адзінотнік*). Niektóre podstawy słowotwórcze wykazują łączliwość nie tylko z FS *-нік, -льнік*, ale także z innymi sufiksami, por. *адпачнік, адпачыннік, адпачывальнік, адпачыванец, адпачыншчык; выступальнік neol. – выступоўца neol. – выступанец neol. – выступовец neol.* Najsilniejszym konkurentem formacji z FS *-нік* jest sufiks *-чык // -шчык*, co potwierdzają badania Waranowicza, który stwierdza, że FS „*«-нік», «-льнік»* найчасцей быў выкарыстаны ў зафіксаваных намі наватворах на месцы суфікса «*-чык*» // «*-шчык*» (у тым ліку фарманта «*-льшчык*»)» (Waranowicz, 2005, s. 53).

Liczne rzeczowniki z formantem *-нік* podlegają neutralizacji semantycznej: mogą oznaczać zarówno nazwy osobowe *nomina subiecti*, jak i nazwy maszyn, narzędzi i urządzeń (por. *вылічальнік* 1. ‘ten, kto oblicza (coś)’, 2. ‘maszyna, która oblicza (coś)’; *сартавальнік* 1. ‘ten, kto sortuje (towar)’, 2. ‘maszyna, która sortuje (towar)’; *шукальнік* 1. ‘ten, kto szuka (czegoś)’, 2. ‘narzędzie lub urządzenie, które szuka (obiektów)’), substancji (por. *узнауляльнік* 1. ‘ten, kto wznawia (coś)’, 2. ‘substancja, która przywraca (kolor, połysk)’), instytucji (por. *атрымальнік* 1. ‘ten, kto otrzymuje (coś)’, 2. ‘instytucja, która otrzymuje (coś)’), roślin (por. *шабельнік* 1. arch. ‘ten, kto wyrabia szablę’, 2. ‘pięciornik’) lub należeć do kilku grup semantycznych (por. *размеркавальнік* 1. ‘ten, kto przydziela (coś)’, 2. ‘instytucja, która przydziela (coś)’, 3. ‘urządzenie, dozujące jakies substancje (gaz, prąd)’, 4. arch. ‘sklep, który realizuje przydział’). O przynależności znaczeniowej derywatu może decydować także znaczenie, por. 1. *мучанік* ‘ten, kto doznaje lub doznał mąk (na tle religijnym lub światopoglądowym)’, 2. *мучанік* ‘ludowa nazwa mącznicy lekarskiej’. Zjawisko polisemii derywatów, takich jak: *вылічальнік* 1. ‘ten, kto wylicza (coś)’, 2. ‘maszyna, która wylicza (coś)’, *атрымальнік* 1. ‘ten, kto otrzymuje (coś)’, 2. ‘instytucja, która otrzymuje (coś)’, *сартавальнік* 1. ‘ten, kto sortuje (towar)’, 2. ‘maszyna, która sortuje (towar)’ oraz innych poszerza się w ostatnim okresie w związku z rozwojem techniki i przemysłu, a co za tym idzie – zwiększeniem w języku zapotrzebowania na leksykę specjalistyczną.

Z uwagi na budowę słowotwórczą *nomina subiecti* cechuje znaczny stopień regularności. Dewerbalne derywaty z FS *-льнік* powstają od pełnych podstaw słowotwórczych, zakończonych na samogłoskę, por. *захавачь* ≥ *захавальнік*, *махачь* ≥ *махальнік*, *наглядаць* ≥ *наглядальнік*, *размеркаваць* ≥ *размеркавальнік*. Z kolei jeżeli podstawa kończy się na spółgłoskę (niekiedy w rezultacie ucięcia cząstek tematycznych czasowników, por. *адведаць* ≥ *адведнік*, *вазіць* ≥ *вознік*), wówczas derywat urabiany jest za pomocą FS *-нік*, por. *кіраваць* ≥ *кіраўнік*, *нападаць* ≥ *нападнік*, *перакладаць* ≥ *перакладнік* neol., *рэзаць* ≥ *разнік*, *распрацоўваць* ≥ *распрацоўнік*, *растачыць* ≥ *расточнік*.

Procesowi derywacji osobowych nazw subiektów czynności z FS *-нік* towarzyszy skrócenie podstaw słowotwórczych o regularne ucięcia samogłosek tematycznych:

-а(ць) (por. *адведаць* ≥ *адведнік* neol., *ахаваць* ≥ *ахоўнік*, *будаваць* ≥ *будаўнік*, *ваяваць* ≥ *ваёўнік*, *выбраць* ≥ *выбарнік* neol., *выкладаць* ≥ *выкладнік* neol., *кіраваць* ≥ *кіраўнік*, *нападаць* ≥ *нападнік*, *перакладаць* ≥ *перакладнік* neol., *працаваць* ≥ *працаўнік*, *распрацаваць* ≥ *распрацоўнік*, *ратаваць* ≥ *ратаўнік*, *рэзаць* ≥ *разнік*, *распрацоўваць* ≥ *распрацоўнік*, *узрываць* ≥ *узрыўнік*) oraz -і(ць) // -ы(ць): *адправіць* ≥ *адпраўнік*, *вазіць* ≥ *вознік*, *выплаціць* ≥ *выплатнік* neol., *людзіць* ≥ *людзільнік*, *адпачыць* ≥ *адпачнік* neol., *пазычыць* ≥ *пазычнік* neol., *прад'явіць* ≥ *прад'яўнік*, *растачыць* ≥ *расточнік*, *распаўсюдзіць* ≥ *распаўсюднік*, a także ucięcia morfu -ава(ць): *даследаваць* ≥ *даследнік* neol., *калядаваць* ≥ *каляднік*, *рамантаваць* ≥ *рамонтнік*, *транспартаваць* ≥ *транспартнік*.

W badanym korpusie leksykalnym zanotowano następujące alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe:

a → *o* (por. *вазіць* ≥ *вознік*, *ваяваць* ≥ *ваёўнік*, *растачыць* ≥ *расточнік*),

a → *э* (por. *спавядаць* ≥ *спаведнік*),

в → *ў* (por. *будаваць* ≥ *будаўнік*, *вартваць* ≥ *вартаўнік*, *ваяваць* ≥ *ваяўнік*, *кіраваць* ≥ *кіраўнік*, *працаваць* ≥ *працаўнік*, *ратаваць* ≥ *ратаўнік*, *узрываць* ≥ *узрыўнік*),

в' → *ў* (por. *адправіць* ≥ *адпраўнік*, *заявіць* ≥ *заяўнік*, *прад'явіць* ≥ *прад'яўнік*),

дз' → *д* (por. *вынаходзіць* ≥ *вынаходнік*, *распаўсюдзіць* ≥ *распаўсюднік* neol.),

ц' → *т* (por. *выплаціць* ≥ *выплатнік* neol.),

э → *а* (por. *рэзаць* ≥ *разнік*, *скрэбіць* ≥ *скрабнік*),

ав → *оў* (por. *ахаваць* ≥ *ахоўнік*, *вандраваць* ≥ *вандроўнік*, *распрацаваць* ≥ *распрацоўнік* neol.).

Przeprowadzona analiza dowodzi, że w języku białoruskim grupa osobowych dewerbalnych *nomina subiecti* z FS *-нік* (*-льнік*) stanowi zbiór liczny, uzupełniany o nowe jednostki leksykalne¹⁰. Z punktu widzenia semantyki badana kategoria derywatów reprezentuje słownictwo należące do sfery życia codziennego, obejmujące zarówno nazwy zawodowe, jak i nazwy subiektów czynności tymczasowych i okazjonalnych, przy czym są to nazwy trwale funkcjonujące w systemie słowotwórczym języka białoruskiego, oznaczające wykonawców czynności rolniczych, przemysłowych, rzemieślniczych. Obecnie omawiany formant praktycznie nie tworzy nazw zawodowych, a stosunkowo niewielki zbiór neologizmów dowodzi, że pomimo wysokiej, trzeciej pozycji na liście rankingowej białoruskich sufiksów agentywnych (Maczala, 2013) FS *-нік* (*-льнік*) wyraźnie ustępuje innym formantom, zwłaszcza obcym (por. *-ант*, *-іст*), a dotyczy to przede wszystkim sfery polityki, kultury masowej, sportu. Ze względu na budowę sufiks wykazuje łączliwość z rodzimymi podstawami słowotwórczymi, a proces derywacji cechuje znaczny stopień regularności.

¹⁰ Według Waranowicza we współczesnym języku białoruskim na wysoką produktywność FS *-нік* wpływają dwa czynniki: „суфікс «-нік», які шырока выкарыстоўваўся для ўтварэння *nomina agentis*, з'яўляецца ўжо поліфункцыянальным; суфікс «-нік» набывае больш выразную агентыўнасць” (2005, s. 121).

Bibliografia

Źródła

- Bartoszewicz, Albert, Komendacka, Irena. (1988). *Słownik a tergo współczesnego języka białoruskiego*. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Булыка, Аляксандр (ред.). (1999). *Słownik inszamounych slou*. Minsk: Białoruskaja encykłapiedyja. [Булыка, Аляксандр (ред.). (1999). *Слоўнік іншамоўных слоў*. Мінск: Беларуская энцыклапедыя].
- Булыка, Аляксандр (ред.). (2005). *Słownik inszamounych slou. Aktualnaja leksika*. Minsk: Białoruskaja encykłapiedyja. [Булыка, Аляксандр (ред.). (2005). *Слоўнік іншамоўных слоў. Актуальная лексіка*. Мінск: Беларуская энцыклапедыя].
- Kaurus, Aleś (red.). (2013). *Słowakład: słownik admietaj leksiki*. Minsk: Wydawiecki dom „Zwiazda”. [Каўрус, Алесь (ред.). (2013). *Словаклад: слоўнік адметнай лексікі*. Мінск: Выдавецкі дом „Звязда”].
- Krapiva, Kandrat (red.). (1977–1984). *Tłumaczalny słownik białoruskaj mowy*. T. 1–5. Minsk: Białoruskaja Sawieckaja Encykłapiedyja. [Крапіва, Кандрат (ред.). (1977–1984). *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*. Т. 1–5. Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя].
- Ułasiewicz, Wiktoryja, Dauhulewicz, Natalla (red.). (2009). *Słownik nowych slou białoruskaj mowy*. Minsk: TietraSistiems. [Уласевіч, Вікторыя, Даўгулевіч, Наталля (ред.). (2009). *Слоўнік новых слоў беларускай мовы*. Мінск: ТетраСистемс].

Opracowania

- Achmatjanowa, Ziemfira. (2000). *Suszczestwitielnyje „nomina agentis” w sowriemniennom russkom jazykie. Awtoferiat dis. [...] kand. filol. nauk*. Ufa: Baszkirskij gos. uniwersitet. [Ахматъянова, Земфира. (2000). *Существовательные „nomina agentis” в современном русском языке. Автореферат дис. [...] канд. филол. наук*. Уфа: Башкирский гос. университет].
- Akopian, Armeniui. (1990). *Siemantika otgłagolnych suszczestwitielnych*. W: Albina Trawkina (red.). *Problemy izuczenija słowa: siemantika, struktura, forma: sb. naucz. tr.* (s. 60–68). Twier: Twier. gos. uniwersitet. [Акопян, Арменуи. (1990). Семантика отглагольных существительных. В: Альбина Травкина (ред.). *Проблемы изучения слова: семантика, структура, форма: сб. науч. тр.* (с. 60–68). Тверь: Твер. гос. университет].
- Artiemienok, Giennadij. (1988). *Stanowlenije slowoobrazowatielnoj mikrosistemy imieni suszczestwitielnogo w sowriemniennom bieloruskom jazykie: po dannym leksikografii XIX–XX wiekow. Awtoferiat dis. [...] kand. filol. nauk*. Minsk: Akad. Nauk BSSR In-t jazykoznanija im. J. Kołasa (Na prawach rukopisi). [Артеменок, Геннадий. (1988). *Становление словообразовательной микросистемы имени существительного в современном белорусском языке: по данным лексикографии XIX–XX веков. Автореферат дис. [...] канд. филол. наук*. Минск: Акад. наук БССР, Ин-т языкознания им. Я. Коласа (На правах рукописи)].

- Bielousowa, Алла. (1981). Russkije imena suszczestwitielnyje so znaczenijem lica. *Woprosy jazykoznanija*, 3, s. 71–84. [Белоусова, Алла. (1981). Русские имена существительные со значением лица. *Вопросы языкознания*, 3, с. 71–84].
- Borowiec, Agnieszka. (2009). Dewerbalne „nomina agentis” we współczesnym języku białoruskim. W: Michał Kondratiuk, Bazyli Siegień (red.). *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe. Materiały XVI Międzynarodowej Konferencji Naukowej. Droga ku wzajemności* (s. 119–128). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Chackiewicz, Wiera. (1956). *Suffiksálneje słowoobrazowanije suszczestwitielnych (suffiksy lica) w sowriemiennom bieloruszkom jazyki. Awtoferat dis. [...] kand. filol. nauk.* Minsk: Bieloruskij gosudarstwiennyj uniwersitet. [Хацкевич, Вера. (1956). *Суффиксальное словообразование существительных (суффиксы лица) в современном белорусском языке. Автореферат дис. [...] канд. филол. наук.* Минск: Белорусский государственный университет].
- Chomko, Jolanta. (2007). Polskie i białoruskie nazwy zawodów w ujęciu konfrontatywnym. U: Swiatłana Musijenka, Iwan Krenia (red.). *Szlach da uzajemnasci. Materyjały XIV Miżnarodnaj nawukowaj kanfierencyi* (s. 188–193). Hrodna: Hrodzienski dziażażuuny uniwersitet imia Janki Kupały. [Chomko, Jolanta. (2007). Polskie i białoruskie nazwy zawodów w ujęciu konfrontatywnym. U: Святлана Мусіенка, Іван Крэня (ред.). *Шлях да ўзаемнасці. Матэрыялы XIV Міжнароднай навуковай канферэнцыі* (s. 188–193). Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы].
- Goral, Agnieszka. (2011). Dublety słowotwórcze wśród osobowych nazw subiektów czynności we współczesnym języku białoruskim. *Studia Białorutenistyczne*, 5, s. 395–413.
- Goral, Agnieszka. (2013a). *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim.* Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Goral, Agnieszka. (2013b). „Nomina subiecti” w języku polskim i białoruskim. Kwestie dyskusyjne. W: Jolanta Panasiuk, Tomasz Woźniak (red.). *Język – człowiek – społeczeństwo* (s. 31–49). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Gorbaczik, Niokołaj. (1993). *Nazwanija lic po riemieslu i profesii w bieloruszkom jazykie. Awtoferat dis. [...] kand. filol. nauk.* Minsk: AN Bielarusi, In-t jazykoznanija im. J. Kołasa (Na prawach rukopisi). [Горбачик, Николай. (1993). *Названия лиц по ремеслу и профессии в белорусском языке. Автореферат дис. [...] канд. филол. наук.* Минск: АН Беларусі, Ін-т языкознання ім. Я. Коласа (На правах рукописи)].
- Jakowlewa, Anna. (2010). *Nominacyi lic po professionalnoj prinadleżnosti w sowriemiennom ruszkom jazykie (siemantyczeskije osobiennosti i puti formirowanija). Awtoferat dis. [...] kand. filol. nauk.* Jarosław: Jarosławskij gosudarstwiennyj piedadogiczeskij uniwersitet imieni K. D. Uszynskogo. [Яковлева, Анна. (2010). *Номинации лиц по профессиональной принадлежности в современном русском языке (семантические особенности и пути формирования). Автореферат дис. [...] канд. филол. наук.* Ярославль: Ярославский государственный педагогический университет имени К. Д. Ушинского].
- Kaliszan, Jerzy. (2000). *Synonimia słowotwórcza rzeczowników w języku polskim i rosyjskim (na materiale nazw osób, czynności i cech abstrakcyjnych).* Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.

- Lukaszaniec Aleksandr, Niokolajewa Olha (red.). (2014). *Sopostawitelnoje opisanije russkogo i bieloruskogo jazykow. Slowoobrazowanije*. Minsk: Bielaruskaja nauka. [Лукашанец Александр, Николаева Ольга (ред.). (2014). *Сопоставительное описание русского и белорусского языков. Словообразование*. Минск: Беларуская навука].
- Lukaszaniec, Alaksandr. (2001). *Słowautwarennie i hramatyka*. Minsk: Prawa i ekanomika. [Лукашанец, Аляксандр. (2001). *Словаўтварэнне і граматыка*. Мінск: Права і эканоміка].
- Lukaszaniec, Alaksandr. (2009). Pracesy internacyjanalizacyi u bielaruskaj mowie kanca XX–paczatku XXI stst. W: Elena Koriakowcewa (red.). *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich* (s. 111–125). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej. [Лукашанец, Аляксандр. (2009). Працэсы інтэрнацыяналізацыі ў беларускай мове канца XX–пачатку XXI стст. W: Elena Koriakowcewa (red.). *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich* (s. 111–125). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej].
- Lukaszaniec, Alaksandr. (2013). *Prablemy suchasnaha bielaruskaha słowautwarennia*. Minsk: Bielaruskaja nauka. [Лукашанец, Аляксандр. (2013). *Праблемы сучаснага беларускага словаўтварэння*. Мінск: Беларуская навука].
- Maczaława, Alena. (2013). *Najmienni asoby u bielaruskaj i anhlijskaj towach: siemantyka i struktura*. Hrodna: HrDU. [Мачалава, Алена. (2013). *Найменні асобы ў беларускай і англійскай мовах: семантыка і структура*. Гродна: ГрДУ].
- Maksimow, Władimir. (1975). *Suffiksualnoje slowoobrazowanije imien suszczestwitelnych w russkom jazykie*. Leningrad: Izd-wo Leningr. uniwersitieta. [Максимов, Владимир. (1975). *Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке*. Ленинград: Изд-во Ленингр. университета].
- Rusak, Walancina. (2002). Liniejnaja i nelineijnaja marfałahicznaja zmienu asnou utwaralnich sloŭ. *Bielaruskaja linhwistyka*, 52, s. 16–26. [Русак, Валянціна. (2002). Лінейныя і нелінейныя марфалагічныя змены асноў утваральных слоў. *Беларуская лінгвістыка*, 52, с. 16–26].
- Rusak, Walancina. (2003a). Marfałahija addziejasłounaha sufiksálnaha słowautwarennia. *Bielaruskaja linhwistyka*, 53, s. 13–24. [Русак, Валянціна. (2003a). Марфаналогія аддзяслоўнага суфіксальнага словаўтварэння. *Беларуская лінгвістыка*, 53, с. 13–24].
- Rusak, Walancina. (2003b). *Marfałahija suchasnaj bielaruskaj towy*. Minsk: Bielaruskaja nauka. [Русак, Валянціна. (2003b). *Марфаналогія сучаснай беларускай мовы*. Мінск: Беларуская навука].
- Sajewicz, Michał. (2002). *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostoczczyzny. Deverbativa, deadiectiva*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Siehień, Ludmiła. (2007). Ahulnaje ispiecyficznaje u słowautwaralnich sistemach polskaj i bielaruskaj mou (na materyjale nazounikau, jakija abaznaczajuc wykanaucu dziejannia). *Studia Wschodniosłowiańskie*, 7, s. 357–370. [Сегень, Людміла. (2007). Агульнае і спецыфічнае ў словаўтваральных сістэмах польскай і беларускай моў (на матэрыяле назоўнікаў, якія абазначаюць выканаўцу дзеяння). *Studia Wschodniosłowiańskie*, 7, s. 357–370].

- Smułkowa, Elżbieta. (1992). Białorusko-polskie a białorusko-rosyjskie pogranicze językowe. W: Kwiryna Handke (red.). *Słowiańskie pogranicza językowe* (s. 143–151). Warszawa: „Ress Publica Press”.
- Waranowicz, Waleryj. (1997). Asabowija sufiksalnija addziejasłounyja nazouniki u suczasnaj białaruskaj litaraturnaj mowie. *Wiesnik BDU*, 4, s. 167–178. [Варановіч, Валерыі. (1997). Асабовыя суфіксальныя аддзеяслоўныя назоўнікі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. *Веснік БДУ*, 4, с. 167–178].
- Waranowicz, Waleryj. (2005). *Słowautwarennie nazounikau u białaruskaj mowie*. Hrodna: HrDU. [Варановіч, Валерыі. (2005). *Словаўтварэнне назоўнікаў у беларускай мове*. Гродна: ГрДУ].
- Waszakowa, Krystyna. (1994). Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny końca XX w. W: Stanisław Gajda, Zbigniew Adamiszyn (red.). *Przemiany współczesnej polszczyzny, materiały konferencji naukowej* (s. 53–60). Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich.
- Witkowski, Wiesław. (1955). Sufiksy „nomina agentis” w języku rosyjskim. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 1, s. 486–520.
- Władimirowa, Łarisa. (1991). *Konfiksalnyje obrazowanija s finalnym -nik w istorii russkogo jazyka. Awtoferiat dis. [...] kand. filol. nauk*. Kazan: Kazanskij uniwersitet. [Владимиrowa, Лариса. (1991). *Конфискальные образования с финальным -ник в истории русского языка. Автореферат дис. [...] канд. филол. наук*. Казань: Казанский университет].

Data nadesłania tekstu: 31.07.2018